

Per últim, sobre la bibliografia preparada pel curador, hem d'assenyalar que, tot i que la guíi una voluntat sintètica, presenta mancances evidents. Si bé Joaquim Molas i Jordi Marrugat, dos dels màxims especialistes en Salvat, hi apareixen citats, ho són només per dos articles apareguts a la revista *Els Marges*. Però Martí i Font oblida, en el cas de Molas, el pròleg a l'edició de les *Poesies* (1978) de Salvat, el llibre *La literatura catalana d'avantguarda, 1936-1938* (1983) o el capítol «Els moviments d'avantguarda: Joan Salvat-Papasseit» aparegut en el volum 9 (1987) de la *Història de la literatura catalana* d'Ariel. I en el de Marrugat la recent revisió que ha efectuat de l'obra salvatiana en el capítol «La literatura catalana i les avantguardes» en el volum VI (2020) de la *Història de la literatura catalana* que, sota la direcció d'Àlex Broch, publiquen Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino i l'Ajuntament de Barcelona. Tampoc són esmentats a la bibliografia els treballs d'altres investigadors que han contribuït a una millor coneixença del poeta: Enric Balaguer, Ferran Gadea, Josep Gavaldà, Dominic Kweon, Carles Miralles o Dolors Oller, per citar-ne uns quants. I és que la tria bibliogràfica sembla que respongui a la idea de presentar només una de les múltiples cares d'una figura tan polièdrica com és la de Salvat: obrer, independentista i lluitador contra les injustícies socials, fet que sembla corroborar el fragment de la carta de Salvat adreçada a Joaquim Ventalló el 10 de maig de 1920, que es reproduïx a la pàgina 347. Una línia de recerca que té en Mei Vidal i Ferran Aisa els representants més destacats.

Joan Salvat-Papasseit, Poeta amb majúscula respon, com remarca el títol del text de presentació de Martí i Font, a l'intent de divulgar l'obra poètica de Salvat «amb voluntat popular»; una visió allunyada de l'acadèmia universitària, que pren per model l'edició facsímil de l'obra poètica publicada per primera vegada el 1976. La sobrecoberta, que es desplega i hi apareix el conegut manifest salvatià «Contra els poetes amb minúscula»; una enquadernació, que deixa veure els plecs del llibre; o el disseny de Gerard Joan, arriscat i auster alhora, que ens dona un producte que fa de bon llegir, van en aquesta direcció. Ara bé, aquesta «voluntat popular», un propòsit sens dubte lloable, creiem que hauria d'anar acompanyada d'un major rigor en l'edició —les mancances a què alludíem— però també en els treballs, amb l'excepció del de Joan Fuster, i en la bibliografia que la complementen, en tant que esdevenen la millor porta d'entrada a l'univers de Salvat, i que estan, al nostre parer, massa lligats a una visió reduccionista del poeta. Amb tot, una nova edició d'un dels autors més representatius de la literatura catalana del segle passat, i que encara diu molt als lectors actuals, és sempre una magnífica notícia.

Josep CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya

MOLL, Francesc de B. / PLA, Josep (2023): *Còmplices per la llengua. Cartes 1948-1979*, edició de Josefina Salord Ripoll. Barcelona: Edicions Destino, 349 p.

Francesc de B. Moll i Josep Pla es van cartejar durant més de trenta anys. La primera carta conservada, la que obre l'edició del seu epistolari, és una resposta breu i apressada de Moll a l'escriptor concretant-li els versos de «La deixa del geni grec» de Costa i Llobera inscrits a les coves d'Artà. És datada el 25 de maig del 1945. La lletra en què el de Palafrugell formulava la pregunta no ens ha arribat. Tal com apunta Josefina Salord, editora de *Còmplices per la llengua. Cartes 1948-1979*, l'intercanvi epistolari degué iniciar-se després de l'estada illenca de Pla durant la primavera del 1945 per escriure-hi la guia *Mallorca, Menorca e Ibiza* (Destino, 1950). L'epistolari es tanca, quaranta-cinc cartes més enllà, el 14 de setembre de 1979, amb la felicitació de Moll a Pla per la concessió del Premi Ciutat de Barcelona, que inclou un lament pel poc contacte que han tingut en els anys immediats —n'havien transcorregut gairebé nou des de la darrera lletra que, també Moll, li havia enviat.

Les cartes de Moll són bastantes més, entre les editades, que les escrites per Pla. L'atzar hi ha tingut una part de responsabilitat, perquè la lectura dona compte de tres lletres del de Palafrugell actualment no localitzades. No es pot descartar que se n'hagués perdut alguna més. El conjunt fa evident una simpatia sincera entre els dos interlocutors, lligada a una admiració mútua, per bé que estan lluny de reflectir un

grau d'intimitat elevat. Són sobretot cartes motivades per raons diguem-ne d'estratègia politicocultural, més que no pas de tipus personal. Hi abunden els agraïments de Moll pels textos i articles que Pla li va dedicar, a ell i al *Diccionari català-valencià-balear*; també hi ha diverses peticions de llibres de l'escriptor a l'editor o bé, per contra, propostes editorials que el segon va fer arribar al primer —les quals, d'altra banda, no van fructificar. Són poques, en canvi, les confidències. Tampoc no hi ha, o amb prou feines, valoracions de tercers d'aquelles que facin les delícies dels furgadors de la història i altres tafaners, més enllà d'esments puntuals i elogiosos a Manuel Sanchis Guarnier i Josep M. Llopart, i de breus consideracions del lingüista i editor sobre Jordi Rubió, «ocupadíssim» i «molt reservat» (p. 103), o bé sobre Joan Coromines, «home minuciós i tocat i posat», i el perill que «per una petitesa de no-res» apareguda al seu homenot anatematitzés Josep Pla, «I els anatemes dels laics són més de témer que els altres» (p. 112). De bromes també n'hi trobem algunes, sempre de bon to, com no podia ser altrament.

Les mencions sobre el diccionari Alcover-Moll constitueixen l'aspecte més interessant i constant de l'epistolari. Les cartes mostren l'entusiasme de Pla per l'obra, manifestada en uns quants articles, i també en l'homenot dedicat a Moll. Salord apunta que l'interès de l'escriptor empordanès pel *DCVB* degué influir en la decisió del lingüista de reprendre les tasques de preparació de la seva edició (p. 40). Sigui com vulgui, Pla insisteix en diverses ocasions en la necessitat d'enllestir el diccionari tan aviat com sigui possible. L'editor, al seu torn, n'hi detalla el procés i li justifica el ritme de publicació, en realitat extraordinàriament àgil per a una obra de l'extensió, les característiques i la complexitat del *DCVB*. Abans de la guerra, entre els anys 1926 i 1935, n'havien aparegut tot just els dos primers volums —en ortografia no fabriana i amb alguns criteris divergents dels vuit posteriors—; després de la represa dels treballs, el 1950 es va completar la impressió del tercer, i al cap de dotze anys, el 1962, s'arribava a la del desè. Això no implicava el final del procés, ja que encara calia refer, actualitzar i publicar de nou els dos primers toms.

En relació amb el *DCVB*, m'ha semblat remarcable l'exemplificació que trobem a l'epistolari del procés d'incorporació al diccionari de mots emprats per un escriptor en actiu. Aquesta era una de les vies que Pompeu Fabra havia plantejat per incrementar el corpus lèxic del català estàndard, incloent-hi mots amb una extensió geogràfica reduïda. El 20 de juny de 1953 Moll indicava a Pla els títols seus de què disposava, que llegia «subratllant-ne els mots que m'interessen per a les cites literàries del Diccionari» (p. 81). És curiós que els llibres que menciona coincideixen només en part amb els que consten a la bibliografia del volum I del *DCVB*, p. LXV.

Més tard, quan Moll ja treballava en la profunda revisió a què va sotmetre els dos primers volums, en una carta del 2 de desembre de 1961 Pla li va esmentar el mot *axuetar*, finalment inclòs al *DCVB* com a *aixuartat*, amb un dels exemples localitzat a Llofriu. Uns mesos més tard, el 21 d'agost de 1962, és Moll qui li demana per l'adjectiu *arrilat*, que Pla fa servir amb una certa freqüència; les explicacions que l'escriptor li va enviar uns dies més tard no degueren convèncer el lingüista, perquè finalment no el va recollir a la reedició del volum segon. Aquest mot tampoc no forma part del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines, tot i que sembla que el barceloní tenia intenció d'incorporar-lo a la segona edició, segons indica Joan Josep Isern en una interessant entrada del seu bloc.¹

La freqüència en l'intercanvi de lletres és força irregular al llarg dels anys. Són bastant constants en els primers deu o dotze: tres cartes el 1948, i una dotzena durant la dècada dels cinquanta. En el període 1961-1963, en què coincideixen diverses coses, com la finalització del *DCVB* i la necessitat de finançar-lo, o la redacció de l'homenot sobre Moll, s'hi acumulen fins a vint-i-una cartes. Després, entre 1967 i 1970, l'intercanvi es redueix a una única lletra per any, totes de Moll a Pla, amb l'afegit de la ja esmentada del 1979.

1. Joan Josep ISERN, (2023, 7 d'agost): «“Arrilat”, una paraula molt planiana... però inexistent», *Totxanes, totxos i maons*. En línia: <<https://blocs.mesvilaweb.cat/jotajotai/arrilat-una-paraula-molt-planiana-pero-inexistent/>>. [Consulta: 5 d'octubre de 2023.]

La qüestió del finançament dels dos primers toms no és menor. Els darrers volums havien tingut una ajuda important de la Fundación Juan March, que no es va mantenir per a la reedició dels primers. Finalment va ser gràcies a l'Ajuntament de Barcelona que es va poder enllestir la tasca en els terminis establerts. Josep Pla va tenir un paper central en les lentes i delicades gestions que van caldre per convèncer l'aleshores alcalde, Josep M. Porcioles. També hi va ajudar que el pare del polític franquista hagués estat col·laborador d'Antoni M. Alcover. Com a annex a l'edició hi ha la dotzena de cartes que els dos corresponents van intercanviar amb Porcioles sobre el tema, que es va allargar fins al 1965. Pla no va voler que s'esmentés el seu nom en relació amb aquest afer (p. 154), i Moll no en va dir res a la introducció del *DCVB*, en explicar les vicissituds de l'elaboració de l'obra. Sí que va fer-hi una breu referència, en canvi, en un article aparegut a *Lluc* el 1981, poc posterior a la mort de Pla, inclòs al volum, i més tard al cap. X de la segona part de les seves memòries, *Els altres quaranta anys*. Ara Josep Pla n'ha aclarit molt millor les circumstàncies.

Hi apareixen altres qüestions remarcables sobre les activitats del dos homenots, com ara les col·laboracions que van dur a terme a *Correo Catalán* o l'interès de Pla per adquirir les edicions mallorquines de Ramon Llull, que crec que es refereix específicament a les Obres de Ramon Llull. Edició original, en què Alcover havia tingut un paper destacat, i que no cal remuntar-se, malgrat el que s'indica en nota (p. 145-146), a les publicacions llulianes de Jeroni Rosselló. És en aquest sentit, a més, que Moll li respon. També mereix un esment la preocupació pel procés de massificació turística que ja es començava a percebre a Mallorca, i del qual va parlar Josep Pla l'any 1961 en una sèrie de sis articles a *Destino*, «El estado de Mallorca». Moll, interpel·lat per Pla, li enumera reaccions que els articles han provocat a l'illa.

L'edició del volum és d'una qualitat indiscutible. El rigorós i llegidor estudi de Josep Pla i els Illes i els encontres personals amb Moll. A les notes a peu de pàgina de les cartes aclareix, a més, altres dubtes que puguin sorgir durant la lectura. Respecte pròpiament al text, detecto un parell de llocs en què crec que s'hauria hagut de corregir: a la p. 82 llegim «Si no us és possible enllestir-nos prest l'original, almenys un agrairia que ens diguéssiu el títol que tindrà l'obra», en què el mot en cursiva probablement hauria de ser *us*, i a la p. 117, «Quan vaig rebre la vostra, darrera, amb la còpia de la que *haviem* transmès a Porcioles»..., el verb en cursiva ha de ser *haviem*, ja que fa referència a la carta que Moll va enviar a Porcioles el 17 de novembre de 1961, tal com ell mateix indicava a Pla en adjuntar-n'hi, el mateix dia, una còpia.

Un nou cert dels editors són els escrits addicionals recollits també en annex. Es tracta d'una dotzena de textos —aquesta vegada són més els de Pla que els de Moll, si bé l'únic inèdit és d'aquest darrer—, esmentats a les cartes o estretament vinculats al seu contingut. Caldria fer sobretot referència a l'homenot dedicat a Moll, que es menciona diverses vegades, però també al conjunt d'articles dels dos autors, que ofereixen un bon complement a l'epistolari, i que, a més, permeten emplenar alguns dels buits cronològics que deixen les cartes. L'edició de l'epistolari entre Moll i Pla ajuda a reconstruir alguns aspectes d'uns anys gens fàcils per a la cultura catalana, i contribueix a evidenciar el compromís lingüístic d'un Josep Pla entusiasta de l'Alcover-Moll i implicat a fons en la seva difusió.

Joan SANTANACH SUÑOL
Universitat de Barcelona

MORET OLIVER, Maria Teresa / GIRALT LATORRE, Javier (2022): «*Del cel entrò en abís*». *El catalán del siglo XIV en pergaminos de Roda de Isábena (Ribagorza)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 304 p.

El *terrapijanisme* és un dels mals endèmics de la humanitat. En totes les èpoques i en tots els indrets, hi ha hagut qui ha negat l'evidència científica —almenys des que existeix la ciència— i ha preferit les explicacions més esotèriques, supersticioses i fins i tot estrafolàries per a les coses que tenen una